

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

ANDIJON MASHINASOZLIK INSTITUTI
“AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” kafedrası
“Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan

KURS ISHI

Mavzu

Bajardi: “Avtomatika va elektrotexnologiya” fakulteti
“MYAMT” yo`nalishi 1- kurs 1 – gurux talabasi
ILHOMJONOVA SEVARA

Tekshirdi: QOSIMOVA UMIDA.

ANDIJON 2013 Y.

KIRISH

1.MA'LUMOTLARNI INTERNETDA CHOP ETISH ASOSLARI

- 1.1. Internet tarixiga bir nazar
- 1.2. «Butunjahon O'rgimchak to'ri»ning ishlashi haqida
- 1.3. HTTP – nima?
- 1.4. HTML – nima?
- 1.5. Gipermatn va gipermurojaat
- 1.6. URL – nima?

URL da qo'llaniladigan protokollar

2.WEB SAHIFA YARATISH UCHUN NIMALAR KERAK? BIRINCHI WEB SAHIFA

- 2.1. Matn muharrirlari. HTML muharrirlari
- 2.2. Animatsiyalar yaratish. Multimedia elementlari
- 2.4. Fayllarni joylashtirish usullari. Fayllarni qanday nomlash kerak?
- 2.5. HTML shablonni yaratish.
- 2.6. Web sahifaning tanasi. Abzatslar. `
` tegi.
- 2.7. Saqlash va sinab ko'rish.

3.MATNNI FORMATLASH. WEB-SAHIFALARDA GRAFIKA.

- 3.1. Sarlavhalar. Gorizontal chiziqlar. Matn stilizatsiyasi.
- 3.2. Fizik stillar elementlari. Mantiqiy stillar elementlari. Abzats stillari elementlari. `<blockquote>`, `<address>`, `<ins>`, `` elementlari.
- 3.3. Ro'yxatlar.

4.SAYT STILLARI: ISHLAB CHIQISH, IMKONIYAT BERISH, GLOBALLASHTIRISH.

- 4.1. Sayt stillari.
- 4.2. Stillar jadvali va ruxsat.
- 4.3. Globallashtirish.

5.HTML FORMALARINI QO'SHISH. CGI VA MA'LUMOTLAR YIG'ISH.

- 5.1. HTML formalari asoslari.
- 5.2. Formalar yaratish. Matnli maydonlar va atributlar.
- 5.3. `<input>` elementi.
- 5.4. Menyular yaratish.

ХУЛОСА.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Mustaqillikka erishganidan so'ng yurtimizda computer texnologiyalari kundan kunga rivojlanib bormoqda. Hozirgi kunda insonlarning Internet resurslariga bo'lgan talabini hisobga olga holda Internet texnologialarni rivojlantirish asosiy masala bo'lib qolmoqda. Ayni paytda Internet foydalanuvchilari o'z ehtiyojini qondira oladigan ma'lumotlarga Internet tarmog'i orqali ega bo'lishi mumkin.

Internet turli xil insonlarni yagona maqsad bilan birlashishiga sabab bo'lmoqda. Hamma Internet tarmog'idan biror turdagi axborot olishga harakat qiladi. Internet tarmog' kun sayin rivojlanib bormoqda. Buning asosiy sababchisi esa jamiyatimizning barcha sohalari qamrab olgan axborot resurslari soning ortib borishi hisoblanadi.

Mazkur metodik qo'llanmani web-hujjatlarni yaratish, ularni Internetda chop etish, web-hujjatni ko'rkamlashtirish, qiziqarli va o'ziga tortuvchi qilib yaratish, vaqti kelsa ma'lumotlarni yangilash kabi vazifalarni o'rgatishga mo'ljallangan. Bundan tashqari misol tariqasida ko'rsatib o'tilgan Web sahifalar kodlaridan lavhalar ko'rsatib o'tilgan.

Dastlabki web-sahifalar juda sodda tuzilishga ega bo'lib, ular matnni formatlash va giperko'rsatkichlardan tarkib topgan edi. Web texnologiyalar rivojlanishi natijasida Web sahifalar tarkibida Plug-in dasturlar joylashtirila boshlandi, natijada Web sahifalarga iteraktiv xususiyati berildi. Web texnologiyalarning rivojlanishining oxirgi natijalaridan biri bu skript tillaridir (Script Languages). Ularni ishlatishdan maqsad Web serverining ishini engillashtirish, har xil mayda ishlar uchun Web serverini bezovta qilmasdan, bunday masalalarni foydalanuvchi kompyuterining o'zida yaratishdir. Web texnologiyasining oxirgi erishgan yutuqlaridan biri dinamik Web sahifalardir. Dinamik Web sahifalar CGI dasturlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, CGI dasturlar serverda joylashgan va server imkoniyatlarini ishlatuvchi dasturlardir. Ular serverga kelgan so'rovlarni qayta ishlaydi va qayta ishlash natijasida yangi Web sahifa hosil bo'ladi.

Web sahifa Internet tarmoqlarida joylashgan fayllar to'plami bo'lib, ularni soni soat sayin ko'payib bormoqda. Bu fayllarda ma'lumotlarni turli xillarini: matn, grafik, tasvir, video, audio ma'lumotlarni uchratish mumkin. Bugungi kunda Web Internet resurslari ichida eng ommaviysi hisoblanadi. Chunki, avvaldan tayyorlangan Web sahifa orqali tegishli ma'lumotlarni to'ldirish foydalanuvchining qanchadan-qancha vaqtini tejash imkonini beradi. Shu bois matematika va informatika yo'nalishida tahsil oluvchi talabalarga Web texnologiyalarni alohida kurs sifatida o'qitila boshlandi.

1. MA'LUMOTLARNI INTERNETDA CHOP ETISH ASOSLARI

1.1 Internet tarixiga bir nazar.

Internetning paydo bo'lishi tarixi 60-yillarning oxirida Amerika hukumati tomonidan asos solingan ARPANet (Advanced Research Projects Agency tashkiloti) hisoblash tarmog'iga borib taqaladi. Tarmoq harbiy tashkilotlarga xizmat qilgan.

1980 yillar boshlarida ma'lumotlarni uzatishni boshqarish protokoli TCP/IP (Transmission Control Protocol / Internet Protocol) ga asos solindi. Taxminan shu vaqtda ma'lum bo'ldiki, TCP/IP dan turli milliy va xalqaro darajadagi kompyuter tarmoqlarini bog'lashda foydalanish mumkin.

1989 yilning oxirida ARPANet mukammal holga yetib keldi, lekin bu vaqtga kelib ko'pgina univetsitetlar va ilmiy muassasalar Internetga ulangan edilar. 1990 yillar boshlarida korporatsiyalar ham Internetdan elektron pochta orqali ma'lumotlar almashishda aktiv ishtirok etardilar. U vaqtlarda Milliy Ilmiy fond tijorat maqsadida Internetdan foydalanishni ta'qiqlagan edi. 1991 yilda bu cheklash bekor qilinadi va Internetdan tashkilot, muassasa, nohukumat tashkilotlarining foydalanish darajasi ortdi, shuningdek, tijorat maqsadida Internetdan keng foydalanila boshlandi (Internet magazinlar, Internet reklamalar va h.k.).

1993 yilda birinchi web-brauzer Mosaic paydo bo'ldi.

1.2. «Butunjahon O'rgimchak to'ri»ning ishlashi haqida.

WWW (World Wide Web) – bu qanaqadir Internetdan ajratilgan ma'lum bir joy emas, kompyuter aloqa o'rnatadigan biror nima ham emas. Butunjahon o'rgimchak to'rini Internet doirasidagi xizmat deyish to'g'riroq. Web-serverlar deb ataluvchi ma'lum protokollardan, kompyuterlardan foydalanish orqali (chunki ular tarmoqqa ulangan va server dasturiy ta'minotiga ega) Internet xizmati yo'lga qo'yiladi.

Kompyuter web-server bo'lishi uchun Internetga ulangan va server dasturiy ta'minoti (DT) ga ega bo'lishi yetarli. Bu DT bilan Windows, Mac OS, Unix kabi

operatsion tizimlar ta'minlay oladi. Web-server har doim Internetda “o'tiradi” va talab qilingan tomonga kerakli axborotni jo'natadi.

1.3. HTTP – nima?

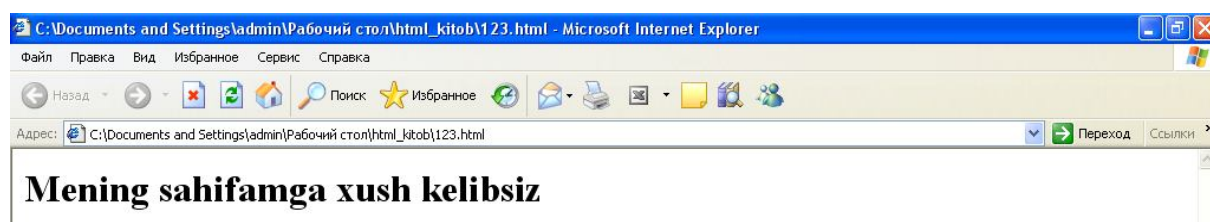
Gipetmatn jo'natish protokoli (HTTP) web-brauzer va web-server muloqotining asosini tashkil etadi. Web-brauzer HTTP maxsus komandasi orqali server bilan bog'lanish uchun so'rov jo'natadi. Agar so'rov qoniqtirilsa, brauzer server bilan bog'lanadi. Qabul qiluvchi tomon nima qilishni o'zi hal qiladi yoki ekranda faylni ko'rsatadi, yoki uni diskda saqlab qo'yadi va h.k. HTTP Internetda foydalaniladigan yagona protokol emas. Fayllar uzatish protokoli (Post Office Protocole – POP, Simple Mail Transport Protocole - SMTP), shifrlangan HTTP protokoli (SHTTP) kabi protokollar mavjud.

1.4. HTML – nima?

Gipermatnlar tili (HTML) web-brauzerlar ekraniga ma'lumotlarni standart kodlar orqali chop etish imkoniyatini beradi. HTML dan foydalanib o'zida tahrirlangan matn, tasvir, multimediya elementlarini aks ettirgan web-sahifalarni yaratish mumkin.

HTML ni dasturlash tillaridan farqlash lozim. HTML ni web-brauzerlarga matn yoki tasvirlarni qay holatda chop etish ko'rsatmalar nabori deyish ham mumkin. Masalan HTML hujjat o'zida quyidagi matnni aks ettirgan bo'lsin:

```
<h1><b> Mening sahifamga xush kelibsiz </b></h1>
```


1 – rasm. 123.html fayli.

Bu matndagi `<h1>` va `</h1>` teglari asosiy matnni o'rtaga olib turibdi. Web-brauzer tushunadiki, bu teglar o'rtasidagi matn 1-darajali kattalikdagi sarlavha holatida ekranga chop etilish kerak. `` va `` teglari esa, ular o'rtasidagi matn qalinlashtirilgan holda yozilishi kerakligini bildiradi.

1.5. Gipermatn va gipermurojaat.

Butunjahon o'rgimchak to'ringining asosiy va HTML ning tarkibiy qismini gipermatnlar va gipermurojaatlar tashkil etadi. Maxsus komandalar yordamida matnning ma'lum qismi shunday ajratiladiki, natijada o'sha matn ustiga sichqon tugmasi bosilsa boshqa matn yoki sahifa ochiladi. Bundan tashqari multimediya vositalarining ishlab ketishi yoki bo'lmasa, ma'lumotni diskda saqlash taklifi ham berilishi mumkin.

Gipermatn yoki gipermurojaat biror bir tasvirga ham qo'yilishi mumkinki uning ustiga bosilganda ham yuqorida aytilgan holatlar ro'y berishi mumkin.

Har bir web-sahifa o'zida bir nechta gipermatn yoki gipermurojaatlarni mujassam etishi mumkin.

1.6. URL – nima?

Internet xizmatlarining ko'pchiligiga dostup (ruxsat, yo'l) adresatsiya sxemasi (URL) yordamida qiziqtirilgan ixtiyoriy hujjatni topish imkoniyatini beradi. Har bir tur boshqasidan farq qiluvchi o'zining format adresiga ega.

Masalan, mening adresimga xat yozish uchun foydalanuvchi o'zining pochtasining jo'natish adresiga snazokat72@mail.ru ni yozishi kerak bo'ladi. Boshqa tomondan Intal kompaniyasining web-sahifasini yuklash uchun web-brauzerning adreslar paneliga www.mail.ru ni yozishi kerak.

Shunday qilib URL bu – so'ralayotgan hujjatning aniq adresini ko'rsatish imkoniyatini berish uchun www.mail.ru kabi adreslar turlari kombinatsiyasi va

yana qo'shimcha elementlarga ega. URL day foydalanib, web-brauzerlar yordamida ixtiyoriy hujjat va xizmatlarga dostup olish mumkin. URL quyidagi tartibda yoziladi:

Protokol://internet_adres /yo'l /fayl_nomi.kengaytma

yoki **Protokol://internet_adres**

URL ga misol:

<http://www.microsoft.com/windows/index.html>

Bu erda:

http://	–	protokol;
www.microsoft.com	–	internet_adres (Microsoft kompaniyasinnig web- serverinnig nomi)
/windows/	–	yo'l
index	–	fayl_nomi
html	–	kengaytma

1.7. URL da qo'llaniladigan protokollar.

URL da qo'llaniladigan protokollar ro'yxati:

Protokol nomi	Protokol nimaga dostup berishi mumkinligi
http://	HTTP (web) serverlariga
https://	Shifrlangan ba'zi bir HTTP (web) serverlarga
file://	Foydalanuvchi qattiq diskidagi fayllarga
ftp://	FTP server fayllariga
gopher://	Gopher menyu va fayllariga
news://	Usenet yangiliklar serverlari gruppasiga
news:	Aniq Usenet yangiliklar gruppasiga
mailto:	Aniq elektron pochta adresiga
telnet:	Telnet udalen serveriga

2. WEB SAHIFA YARATISH UCHUN NIMALAR KERAK?

BIRINCHI WEB SAHIFA.

2.1. Matn muharrirlari. HTML muharrirlari.

Windows muhitidagi matn muharrirlari: Notepad, TextPad, UltraEdit, EdutPlus. Ko'rsatilgan hamma matn muharrirlari yordamida HTML kodlarni yozishda qo'llash mumkin.

Ko'pgina matn muharrirlarida HTML kodlarni hatto dasturlashtirish tillarida kodlarni yozish juda qulay. Ba'zilari avtomatik ravishda operatorlar, funktsiyalarni tanish va ularni har xil ranglarda tasvirlash imkoniyatiga ega. Ba'zi matn muharrirlarida HTML hujjatni web brauzerda sinab ko'rish tugmasi mavjud.

HTML hujjatni yaratishga mo'ljallangan maxsus dasturlar (HTML muharrirlar) ham mavjud: FrontPage, Adobe GoLive, Macromedia Dreamweaver, Nestcape Composer. Muharrirlar 2 turga bo'linadi:

- kod muharrirlari;
- WYSIWYG texnologiyasi (What You See Is What You Get – nimani ko'rsang o'shani olasan) asosida ishlaydigan muharrirlar. Bu muharrirlar yordamida foydalanuvchi HTML komandasi va elementlarini yozmaydi, oddiy matn muharrirlaridek matn yozadi, tasvirlarni kerakli joyga joylashtiradi, formatini o'zgartiradi va h.k. xolos.

2.2. Animatsiyalar yaratish. Multimedia elementlari.

Web animatsiyalar turlicha bo'ladi. Masalan *GIF Animator* dan foydalanib, tasvirlarni «Jonlantirish» mumkin. Bu web reklamalarda ko'p qo'llaniladi.

GIF animatsiyalarni Ulead GIF Animator (<http://www.ulead.com>) va Animagic GIF Animator (<http://www.rtlsoft.com/animagic/index.html>) dasturlari yordamida hosil qilish mumkin. GIF tasvirlardan yuqoriroq o'rinda Macromedia Flash yordamida yaratilgan animatsiyalar turadi. Bu animatsiyalar interaktiv bo'lganligi sababli Flash texnologiyalar ommalashib borayapti. Bu texnologiyani

ayniqsa avtomobil ishlab chiqaruvchilar, web-bizneschilar, umuman, multimediya-prezentatsiya yaratmoqchi bo'lganlar keng qo'llaydilar.

Macromedia (<http://www.macromedia.com/flash/>) dan tashqari CoffeeCup Firestarter (<http://www.coffeecup.com>) dan foydalanib animatsiyalar yaratish mumkin.

Agar foydalanuvchi multimedia sahifasina yataroqchi bo'lsa, qo'shimcha instrumentlardan foydalanishiga to'g'ri keladi, masalan, Quick Time, Windows Media yoki boshqa multimedia programmalari.

Microsoft kompaniyasi Windows ME va undan keyingi chiqargan OT larida Windows Movie Maker dasturini qo'shib chiqarayapti. Bu dastur yordamida video roliklarni tahrirlash mumkin bo'ladi. Yana Sound Forge XP (<http://www.soniefoundry.com>) dasturidan tovushlarni tahrirlash va konvertatsiya qilishda foydalanish mumkin.

2.3. Fayllarni joylashtirish usullari. Fayllarni qanday nomlash kerak?

Web sahifalar yaratishda fayllarni joylashtirishning quyidagi usullari mavjud:

- **Hamma fayllar bitta papkada.** Bir nechta HTML sahifali va bir nechta tasvirlarga ega kichik saytlarni yaratishda hamma fayllarni bitta papkada joylashtirish mumkin. Bu usulning qulayligi shundaki, o'zaro murojaatlarda hech qanaqa yo'l ko'rsatish shart emas. Yomon tomoni esa, sayt rivojlanib, kengayib borsa, fayllar ko'payib, hammasi aralashib ketadi.
- **Funksional papkalar.** Murakkab saytlarni yaratishning bir usulidir. Har bir papkada tizimning bitta funktsiyali qismi joylashtiriladi. Eng yuqorida boshlangich fayl – index.htm, va unga tegishli tasvirlar bo'ladi. Papkalar nomlari taxminan quyidagicha bo'lishi mumkin: “Firma_haqida”, “Aloqalar”, “Mahsulotlar”. Har bir papkada tegishli HTML fayllari va tasvirlar saqlanadi.

- **Fayl turlari bo'yicha papkalar.** Bu usulda har bir papkada bir xil turdagi fayllar saqlanadi. Bu yerdagi fayllar qaysi funktsiyani bajarishi muhim emas. Yuqori papkada faqat index.htm fayli joylashadi. Papkalar nomlari taxminan quyidagicha bo'lishi mumkin: “Images”, “Products”, “Downloads”,...

Ixtiyoriy faylning kengaytmasi uning muhim qismidir. Chunki brauzer fayllarni uning kengaytmasiga qarab “taniydi”.

Odatda birinchi sahifa har doim index.htm, index.html kabi saqlanadi. Ko'pchilik brauzerlar agar URL aniq ko'rsatilmasa bu fayllarni avtomatik yuklashga harakat qiladi. Masalan, brauzerning adreslar paneliga <http://www.microsoft.com> deb yozilsa <http://www.microsoft.com/index.htm> faylini yuklaydi.

Faylni saqlashga unga mantiqiy nom tanlash kerak bo'ladi. Fayl nomidan uni boshqa fayllardan oson ajrata olish kerak. Masalan, about_univer.htm, fiz_mat.htm, rector.jpg kabi nom qo'yish maqsadga muvofiq.

2.4. HTML shablanni yaratish.

Notepad ni ochamiz. HTML faylni yaratishni boshlaymiz.

Sarlavha yozish uchun:

```
<head>
</head>
```

teglari yoziladi.

Brauzer bu teglar o'rtasidagi matnni sarlavha deb tushunadi va Brauzerning eng tepa qismiga shu matnni yozadi. Endi sahifaning tanasini hosil qilamiz:

```
<body>
</body>
```

Bu teglar o'rtasiga hamma matn va tasvirlarni joylashtirish kerak. HTML shablon bo'lishi uchun HTML sahifaning sarlavha va tanasini o'z ichiga olgan quyidagi zarur teglar etishmayapti:

```
<html>
```

```
</html>
```

Demak, HTML shablon quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi:

```
<html>
```

```
<head>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

```
</body>
```

```
</html>
```

`<head>` va `</head>` teglari o'rtasiga quyidagi teglarni joylashtirish mumkin:

`<title>`, `</title>` – hujjat nomi. Masalan:

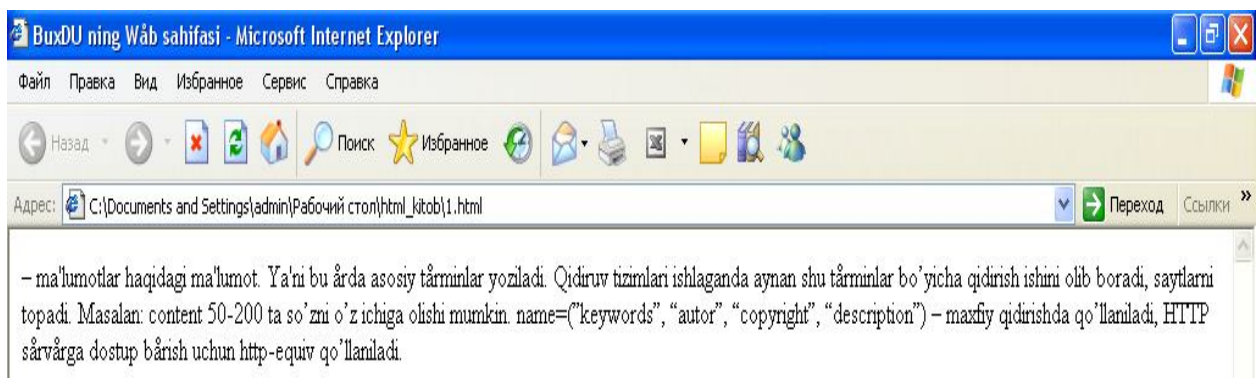
```
<title> BuxDU ning Web sahifasi </title>
```

`<meta />` – ma'lumotlar haqidagi ma'lumot. Ya'ni bu erda asosiy terminlar yoziladi. Qidiruv tizimlari ishlaganda aynan shu terminlar bo'yicha qidirish ishini olib boradi, saytlarni topadi. Masalan:

```
<meta name="keywords" content="BuxDU, Buxoro,
Universitet, Fakultet, Student"/>
```

`content` 50-200 ta so'zni o'z ichiga olishi mumkin.

`name=("keywords", "autor", "copyright", "description")` – maxfiy qidirishda qo'llaniladi, HTTP serverga dostup berish uchun `http-equiv` qo'llaniladi.

2 – rasm. 1.html fayli.

2.5. Web sahifaning tanasi. Abzatslar.
 tegi.

<body> va </body> teglari o'rtasiga sahifaning tanasi joylashtiriladi. Bu sohada Brauzer oynasida foydalanuvchi ko'rishi kerak bo'lgan matn, gipermurojaat, tasvirlar, jadvallar, ... ni joylashtirishiriladi.

<p>, </p> teglari ular orasidagi matnni alohida abzats ko'rinishida yozilishini ta'minlaydi. Masalan:

```
<p> Bu yangi abzats</p>
```

```
<p> </p> – bo'sh abzats joyini tashlaydi.
```

Matn muharrirlari yordamida HTML kodni yozganda bo'sh joy va abzatslar ahamiyatga ega emas. Ya'ni

```
<p> Bu yangi abzats </p>
```

bilan

```
<p> Bu
```

```
yangi
```

```
abzats </p>
```

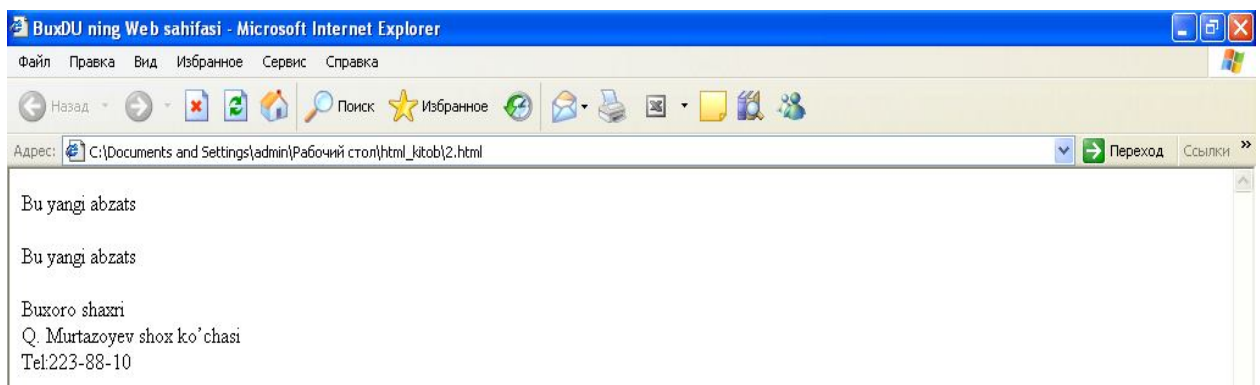
yozuvlari brauzer oynasida bir xil ko'rinishga ega bo'ladi.

Agar yozuvni yangi abzatsdan emas, yangi qatordan boshlash kerak bo'lsa,
 tegidan foydalanish mumkin. Masalan,

```
<p> Buxoro shaxri<br />
```

```
Q. Murtazoyev shox ko'chasi<br />
```

```
Tel:223-88-10 <br />
```


3 – rasm. 2.html fayli.

2.6. Saqlash va sinab ko'rish.

Web sahifani yaratishda hamma fayllarni to'g'ri saqlash kerak. Keyin sayt yaratuvchisi o'zi xohlagan natijaga erishganligini tekshirib ko'rishi kerak.

Saqlash va sinab ko'rish ketma-ketligi:

1. File -> Save File hamma o'zgarishlarni saqlash.
2. Brauzerda shu faylni ochish kerak. Open -> File.
3. Natijani ko'rish.
4. Agar biror joyi to'g'ri ishlamasa, matn muharririga qaytib xatolarni to'grilash kerak.
5. Agar sahifa Web brauzerda ochiq holda turgan bo'lsa Обновить tugmasini bosib o'zgarishlarni tekshirish kerak.

3. MATNNI FORMATLASH. WEB-SAHIFALARDA GRAFIKA.

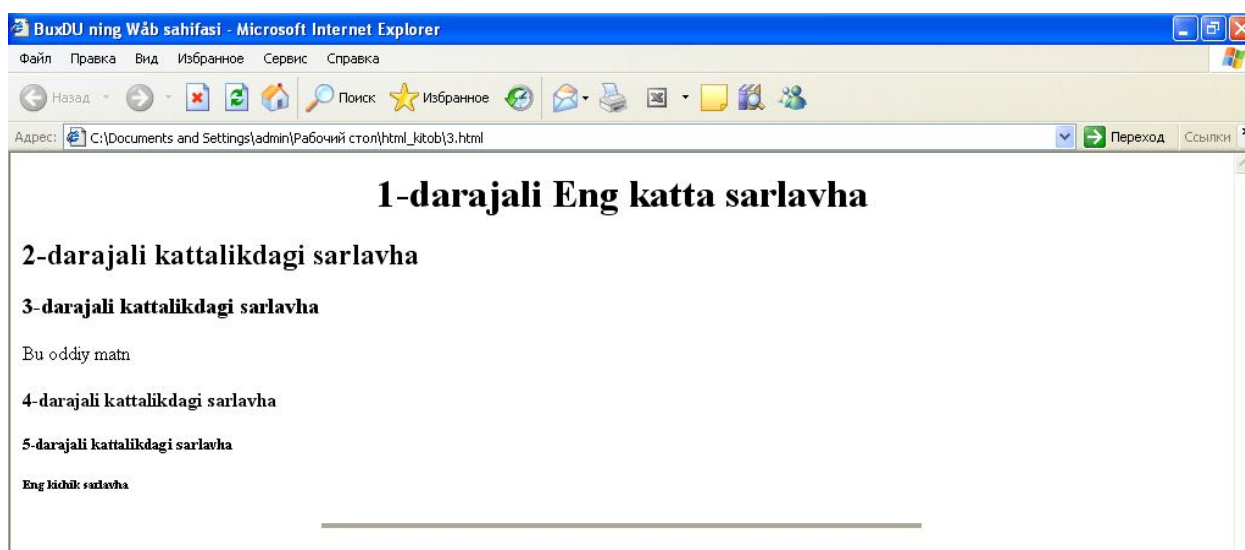
3. 1. Sarlavhalar. Gorizontal chiziqlar. Matn stilizatsiyasi.

Sarlavhalar `<p>` tegi kabi alohida abzats ko'rinishida ifodalanadi. Sarlavhalarning 1-dan 6-gacha pog'onalari mavjud.

```

<h1 align="center">Eng katta sarlavha</h1>
<h2>2-darajali kattalikdagi sarlavha</h2>
<h3>3-darajali kattalikdagi sarlavha</h3>
<p>Bu oddiy matn</p>
<h4>4-darajali kattalikdagi sarlavha</h4>
<h5>5-darajali kattalikdagi sarlavha</h5>
<h6>Eng kichik sarlavha </h6>

```


4 – rasm. 3.html fayli.

Har xil ajratuvchi gorizontal chiziqlar `<hr />` tegi yordamida qo'yiladi. Bu chiziq abzatslar oralig'ida joylashib, brauzer oynasining eni bo'ylab chiziladi. Agar foydalanuvchi brauzer oynasini o'lchamlarini o'zgartirsa, chiziq ham mos ravishdi o'zgaradi.

`<hr />` tegi `
` tegi kabi ochiq teg hisoblanadi, ya'ni bu teglarni yopuvchi tegi bo'lishi talab qilinmaydi.

HR – “horizontal rule” (gorizontal chiziq) dir. `<hr />` tegining atributlari:

Atribut nomi	Vazifasi
Size	Gorizontal chiziqning qalinligi. Eng katta o'lcham 5 pikselni qo'llash tavsiya etiladi.
Width	Chiziqning enini belgilaydi, foizlarda beriladi.
Align	Chiziqning joylashishi: brauzer oynasining chap tomonida, o'ng tomonida, o'rtasida.
Noshade	Chiziqning tashqi ko'rinishini belgilaydi.

Masalan:

```
<hr      size="4"      align="center"      width="50%"
noshade="noshade" />
```

Endi matn stilizatsiyasi haqida. Teglar texnologiyasi yordamida bir nechta yangi elementlar keltiriladi. Stillar ikki xil bo'ladi: fizik stillar va mantiqiy stillar.

3.2. Fizik stillar elementlari. Mantiqiy stillar elementlari.

Matn muharrirlari bilan ishlash jarayonidan bilamizki, matnlarni har xil ko'rinishda ifodalanishi mumkin: qalinlashtirilgan (polujirniy), qo'lyozma shaklida (kursiv), tagi chizilgan (podcherknutiy) ... Bu elementlarni ixtiyoriy grafik brauzerlar bir xil ko'rinishda ifodalaydilar. Ba'zi bir fizik stillar:

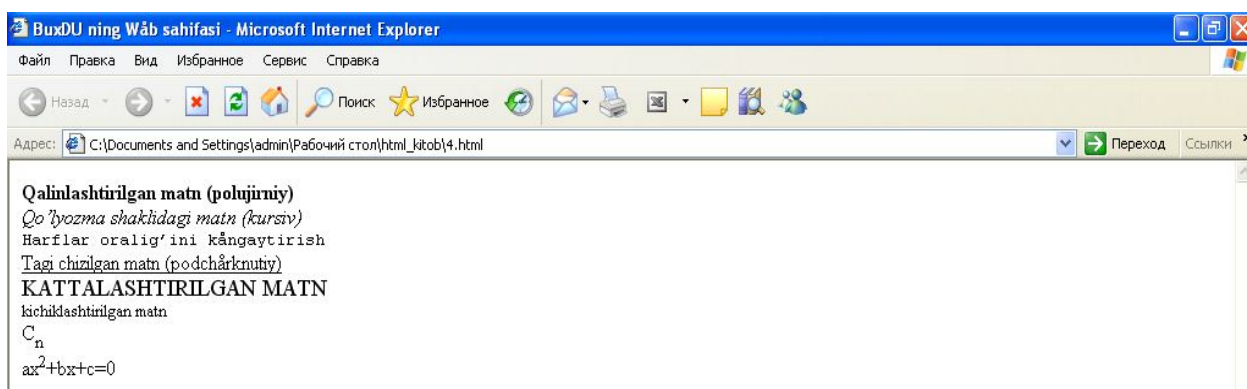
Element	Vazifasi
<code></code> , <code></code>	Qalinlashtirilgan matn (polujirniy)

<i>, </i>	Qo'lyozma shaklidagi matn (kursiv)
<tt>, </tt>	Harflar oralig'ini kengaytirish
<u>, </u>	Tagi chizilgan matn (podcherknutiy)
<big>, </big>	Kattalashtirilgan matn
<small>, </small>	Kichiklashtirilgan matn
_,	Pastki indeks
[,]	Yuqori indeks

Fizik stillarni ishlatish qoidasi:

1. Matnni kiriting.
2. Matn oldiga kursorni olib kelib kerakli tegni ochuvchisini yozing.
3. Matn oxiriga kursorni olib keling.
4. Yopuvchi tegni yozing.

```
<b> Qalinlashtirilgan matn (polujirniy)</b><br />
<i> Qo'lyozma shaklidagi matn (kursiv) </i><br />
<tt> Harflar oralig'ini kengaytirish </tt><br />
<u> Tagi chizilgan matn (podcherknutiy)</u><br />
<big> KATTALASHTIRILGAN MATN</big><br />
<small> kichiklashtirilgan matn</small><br />
C<sub>n</sub><br />
ax<sup>2</sup>+bx+c=0<br />
```


5 – rasm. 4.html fayli.

Mantiqiy stillar:

Element	Vazifasi
, 	<i> tegiga analog teg.
, 	 tegiga analog teg.
<cite>, </cite>	Mazkur hujjatga tsitata keltirish.
<dfn>, </dfn>	Dastur kodi
<samp>, </samp>	Dasturning ishlashiga misol. Oldingisi kabi ishlaydi.
<kbd>, </kbd>	Klaviaturadan kiritiladigan matn
<var>, </var>	O'zgaruvchi yoki miqdor
<abbr>, </abbr>	Abbreviatura
<acronym>, </acronym>	Akronim

Mantiqiy stillar brauzerga matnni qay tartibda ekranga chop etish kerakligini bildiradi. Mantiqiy stillar fizik stillar ishlamay qoladigan holatlar uchun ham o'rinli bo'lishi mumkin: uyali telefon internetga ulanganda tegi orqali qalinlashtirilgan matn uchrab qolsa, uni o'qiy olmaydi. Bu holatda elementi kerakli natijani bera oladi.

3.3. Abzats stillari elementlari.

<pre>, </pre> teglari formatlangan, tayyor holga keltirilgan matndir. Uning <p> dan farqi shundaki, <pre> elementi hamma bo'sh joy va qator tashlashlarni «tushunadi». Ya'ni bu elementlar o'rtasiga matn qanday joylashtirilsa, shu holatda brauzer oynasida ko'rinadi.

<pre> elementidan jadvallar yozishda ham foydalanish mumkin:

```
<pre>
      Kursguruh   talaba soni
      1    a           21
```

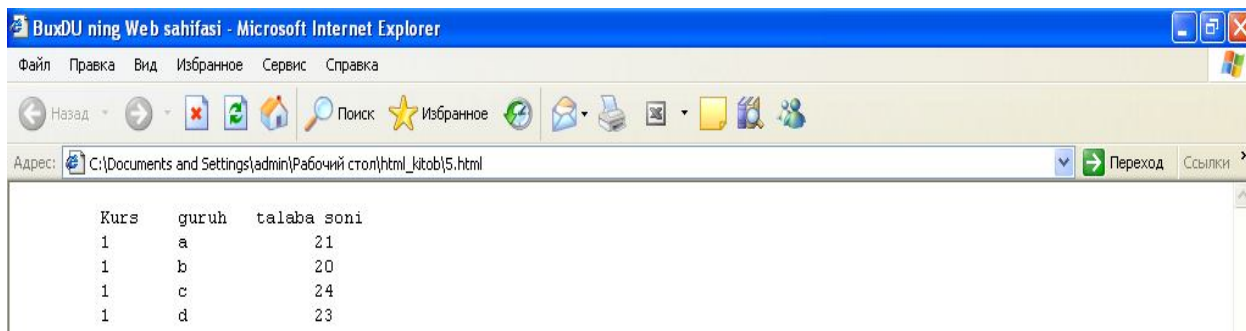
19

1 b 20

1 c 24

1 d 23

</pre>

6 – rasm. 5.html fayli.

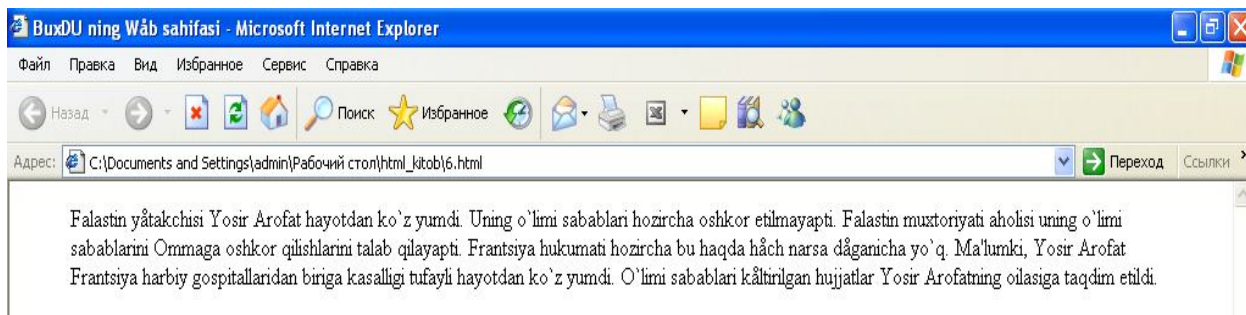
3.4. <blockquote>, <address>, <ins>, elementlari.

<blockquote> elementi fizik atributlar qatoriga kiradi. Bu element abzatsni vizual holda oddiy matndan ajralib turishini ta'minlaydi. Masalan:

<blockquote>

Falastin yetakchisi Yosir Arofat hayotdan ko`z yumdi. Uning o`limi sabablari hozircha oshkor etilmayapti. Falastin muxtoriyati aholisi uning o`limi sabablarini Ommaga oshkor qilishlarini talab qilayapti. Frantsiya hukumati hozircha bu haqda hech narsa deganicha yo`q. Ma'lumki, Yosir Arofat Frantsiya harbiy gospitallaridan biriga kasalligi tufayli hayotdan ko`z yumdi. O`limi sabablari keltirilgan hujjatlar Yosir Arofatning oilasiga taqdim etildi.

</blockquote>

7 – rasm. 6.html fayli.

Natijani brauzer oynasida o`zingiz ko`rib olasiz.

`<blockquote>` ishlatilganda matn oddiy shriftda oldingi stildagidek ifodalanadi. U ham `<p>` elementi kabi ortiqcha probellar va qatorlarni yo`q qiladi.

`<address>` elementi sahifa avtori haqidagi ma'lumotni o`zida mujassamlashtirgan matnni yaratish uchun ishlatiladi. Aksariyat brauzerlarda bu matn qo`lyozma (kursiv) holda ko`rinishga ega bo`ladi. Odatda bu element web-sahifaning oxirida ishlatilib, o`zida quyidagi ma'lumotlarni aks ettiradi:

- sahifa qachon oxirgi marta yangilangan;
- bu sahifa bilan bog`liq savollarni kim bilan muhokama qilish mumkinligi (odatda web ustasining e-mail keltiriladi);
- sahifaning URL adresi;
- kompaniya yoki tashkilotning adresi, telefon nomeri.

Masalan,

```
<address>
```

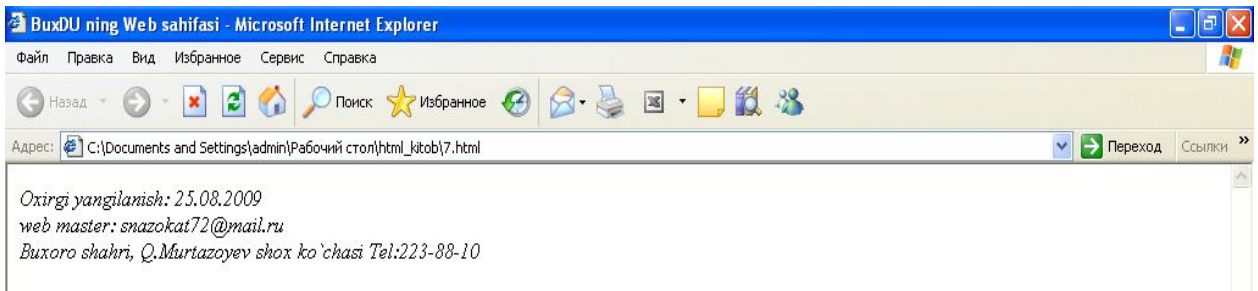
```
Oxirgi yangilanish: 25.08.2009 <br />
```

```
web master: snazokat72@mail.ru <br />
```

```
Buxoro shahri, Q.Murtazoyev shox ko`chasi
```

```
Tel:223-88-10
```

```
</address>
```


8 – rasm. 7.html fayli.

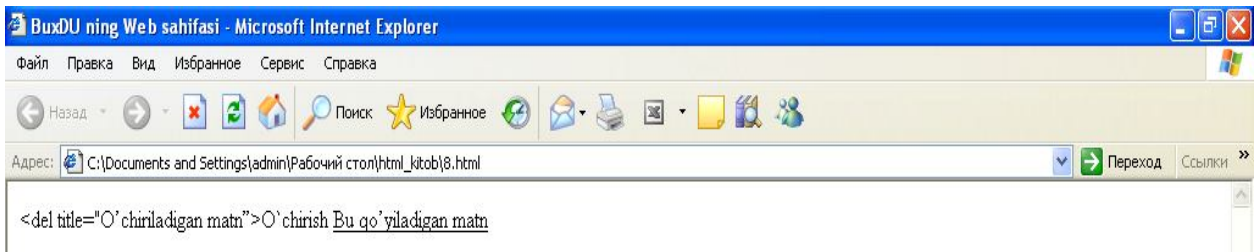
`<ins>` va `` elementlari biznes va ta'limga bag'ishlangan ofitsial proektlar(alohida loyihalar) tayyorlovchilarda ayniqsa qiziqish uyg'otadi.

`` elementi shunday matn uchun ishlatiladiki, u ko'rish jarayonida o'chirilgan holda ko'rinadi, `<ins>` elementi esa o'chirilgan matn o'rniga qo'yiladigan matn uchun ishlatiladi.

Masalan:

```
<del title="O'chiriladigan matn">O`chirish
</del>
```

```
<ins>Bu qo'yiladigan matn </ins>
```


9 – rasm. 8.html fayli.

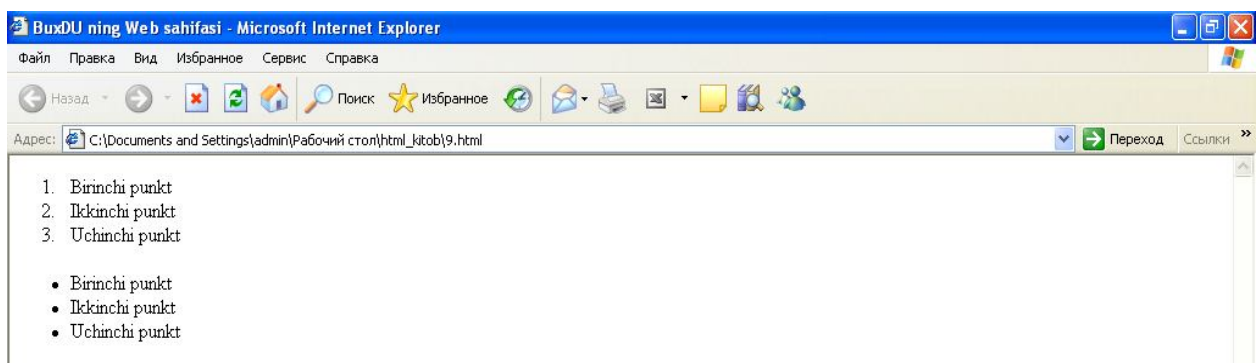
3.5. Ro'yxatlar.

Ro'yxatni tuzishda odatda quyidagi format qo'llaniladi:

```
<ro'yxat turi >
<li>Birinchi bo'lim</li>
<li>Ikkinchi bo'lim </li>
<li>Uchinchi bo'lim </li>
</ro'yxat turi >
```

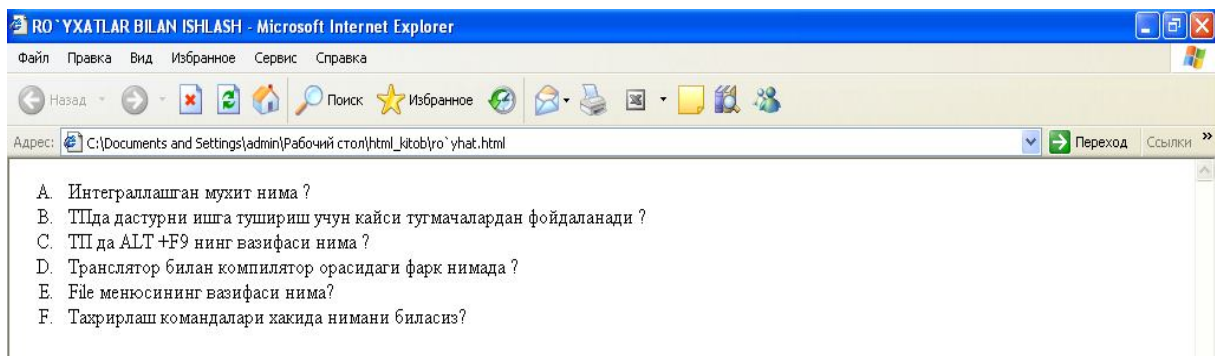
Ro'yxat turi nomerlangan ro'yxat va chiziqli ro'yxat bo'lishi mumkin. Nomerlangan ro'yxat ``, chiziqli ro'yxat esa `` elementi bilan beriladi. Ularning har biri `` elementi bilan ifodalangan bo'ladi.

```
<ol>
<li>Birinchi punkt</li>
<li>Ikkinchi punkt</li>
<li>Uchinchi punkt </li>
</ol>
<ul>
<li>Birinchi punkt</li>
<li>Ikkinchi punkt</li>
<li>Uchinchi punkt</li>
</ul >
```

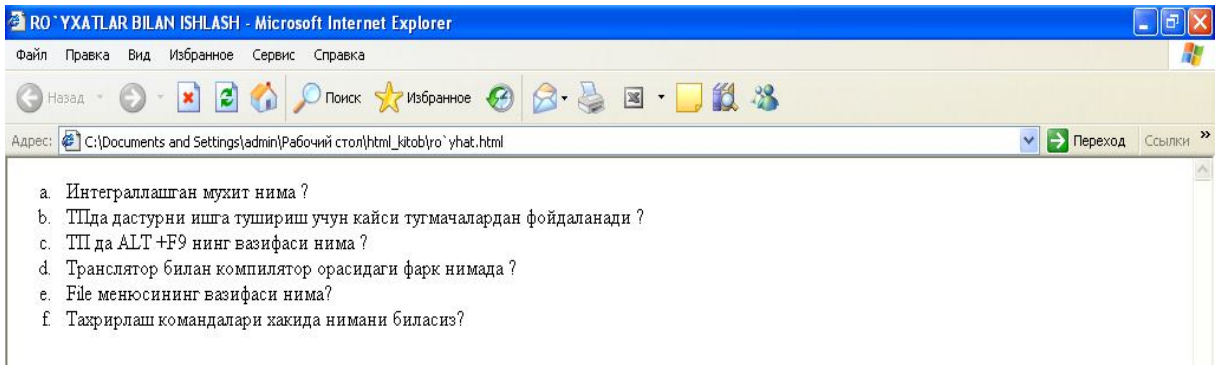

Ko'pgina grafik brauzerlarda tartiblangan ro'yxatlarning qo'shimcha atributlarini qo'llash mumkin bo'ladi. Ularning yordamida tartiblashni ko'rinishini tanlash mumkin bo'ladi.

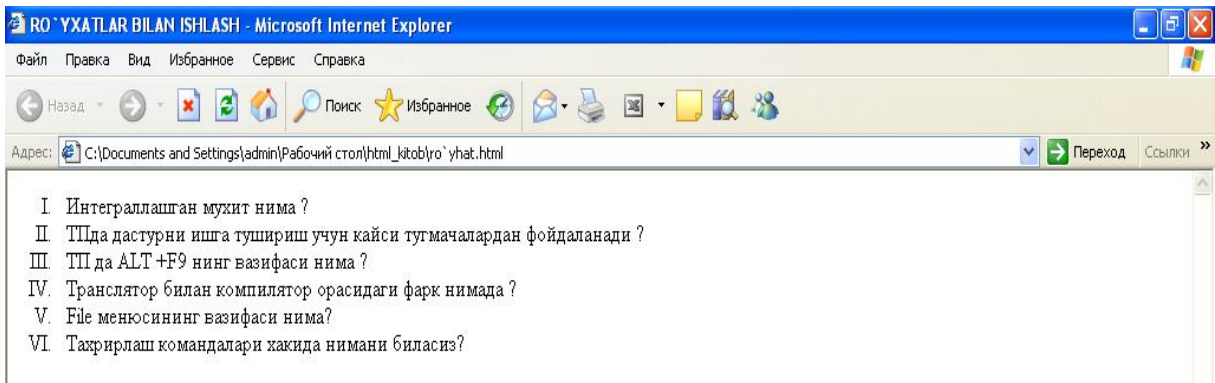
Teg nomi	Ro'yxat turi
<ol type="A">	Katta harflardan tuzilgan ro'yxat
<ol type="a">	Kichik harflardan tuzilgan ro'yxat
<ol type="I">	Rim (Katta) harflaridan tuzilgan ro'yxat
<ol type="i">	Rim (Kichik) harflaridan tuzilgan ro'yxat
<ol type="1">	Arab raqamlaridan tuzilgan ro'yxat
<ul type="disc">	Doiralardan tuzilgan ro'yxat
<ul type="square">	Kvadratlardan tuzilgan ro'yxat
<ul type="circle">	Aylanalardan tuzilgan ro'yxat

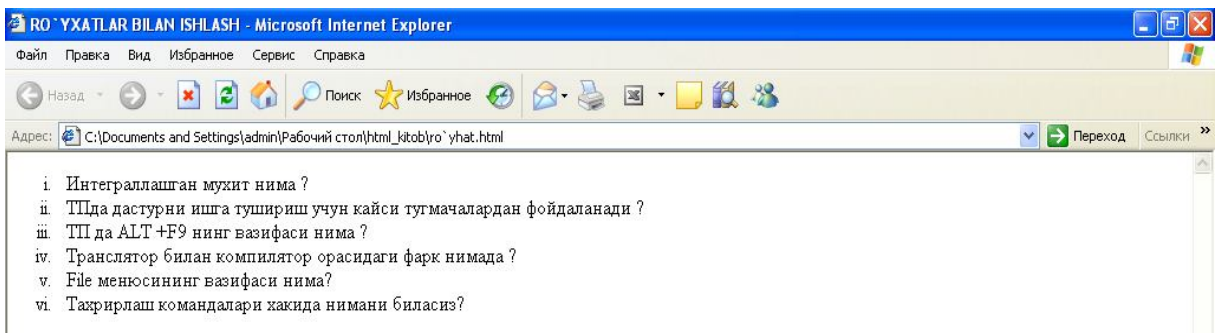
11 – rasm. Katta harflardan tuzilgan ro'yxat (<ol type="A">) ning ko`rinishi.

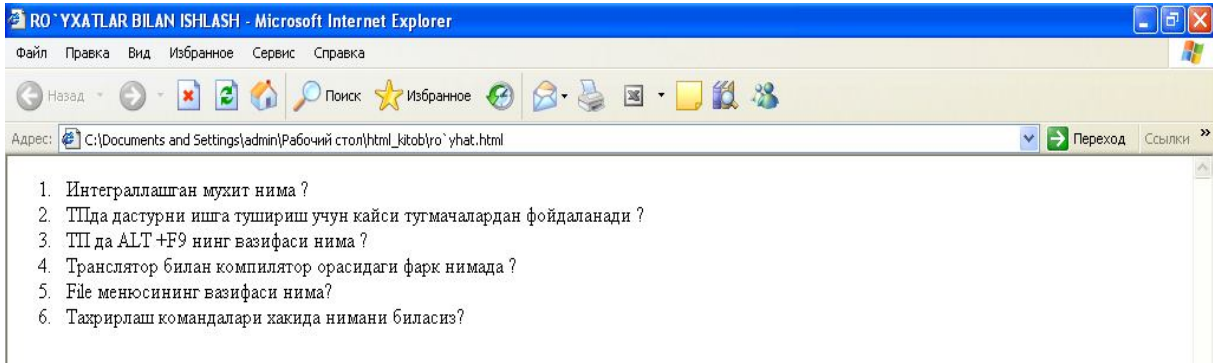
12 – rasm. Kichik harflardan tuzilgan ro`yxat (<ol type="a">) ning ko`rinishi.

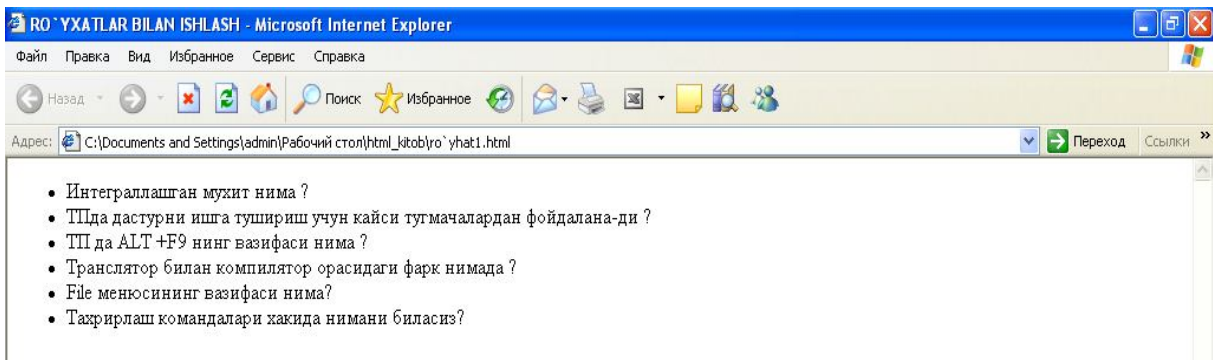
13 – rasm. Rim (Katta) harflaridan tuzilgan ro`yxat (<ol type="I">) ning ko`rinishi.

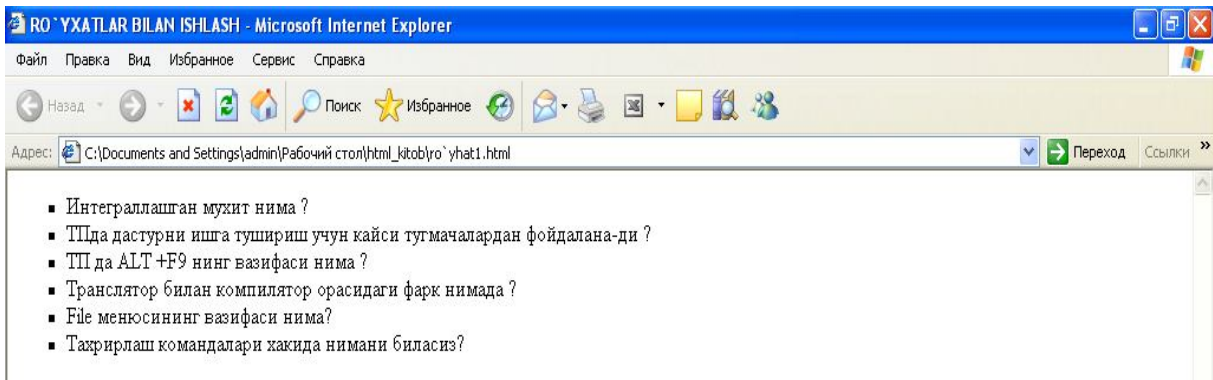
14 – rasm. Rim (Kichik) harflaridan tuzilgan ro`yxat (<ol type="i">) ning ko`rinishi.

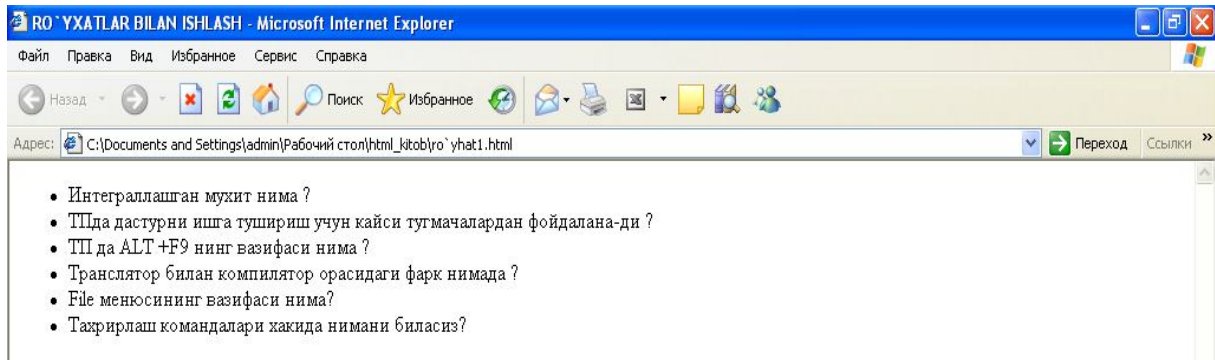
15 – rasm. Arab raqamlaridan tuzilgan ro'yxat (<ol type="1">) ning ko`rinishi.

16 – rasm. Doiralardan tuzilgan ro'yxat (<ul type="disc">) ning ko`rinishi.

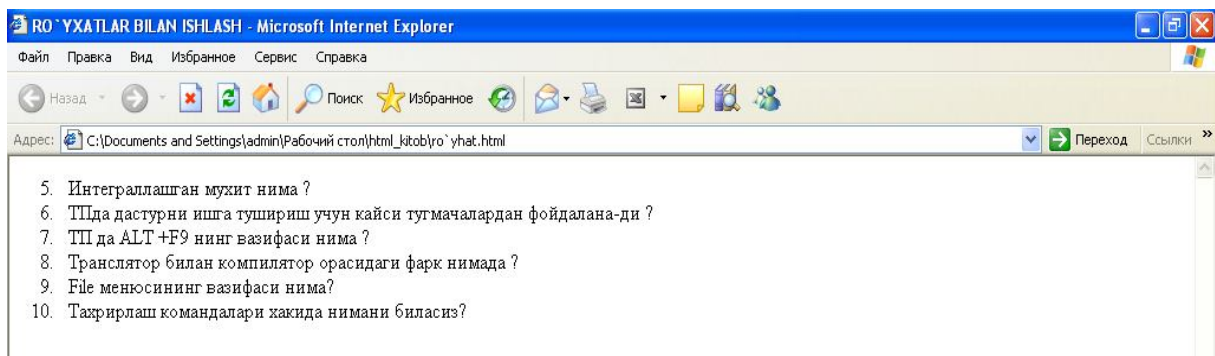

17 – rasm. Kvadratlardan tuzilgan ro'yxat (<ul type="square">) ning ko`rinishi.

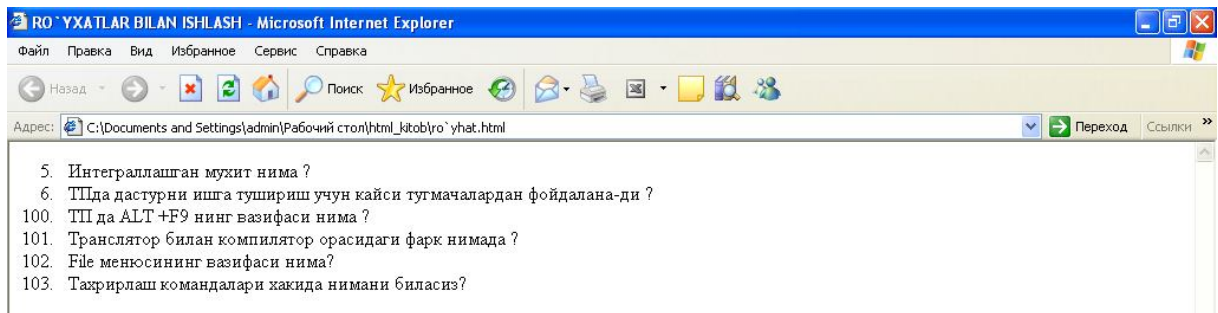
18 – rasm. Aylanalardan tuzilgan ro'yxat (<ul type="circle">) ning ko`rinishi.

Bundan tashqari tartiblashni ixtiyoriy **start** atributi yordamida nomerlangan ro'yxatni boshlang'ich qiymatini tanlash mumkin bo'ladi. Masalan, ro'yxat 5 nomeridan boshlanishi kerak bo'lsa, `<ol start= "5">` deb yozish kerak bo'ladi.

19 – rasm. ro'yxat 5 nomeridan boshlanishi (<ol start= "5">) ning ko`rinishi.

value atributi ro'yxat ichida boshqatdan ro'yxat qilish imkoniyatini beradi.

20 – rasm. ro'yxat ichida boshqatdan ro'yxat qilish (<li value="100">) ning ko`rinishi.

4. SAYT STILLARI: ISHLAB CHIQISH, IMKONIYAT BERISH, GLOBALLASHTIRISH.

4.1. Sayt stillari.

Stillar jadvali haqida 6-mavzuda tanishgan edik, lekin uni oxirigacha tadqiq etmagandik. Agar siz sayt yaratmoqchi va unga professional tashqi ko'rinish bermoqchi bo'lsangiz, birinchi navbatda butun sayt yagona stilini ishlab chiqish kerak bo'ladi. Agar siz sayt yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh qotirsangiz, siz kelajakda uchrashi mumkin bo'lgan ko'plab muammolardan holi bo'lishingiz mumkin.

Agar sizda sayt tayyor bo'lsa, u holda unga stillar jadvalini qo'shish mumkin. Agar siz saytingiz uchun yagona stilni yaratgan bo'lsangiz har safar **** ga o'xshagan elementlarni ishlatish nima uchun kerak? Undan tashqari saytni tahrirlashga to'g'ri kelsa saytning tanasini tashkil qiluvchi o'nlab web-sahifalarining har birini emas, bitta faylda saqlanuvchi stillar faylini tahrirlash juda ham oson bo'ladi.

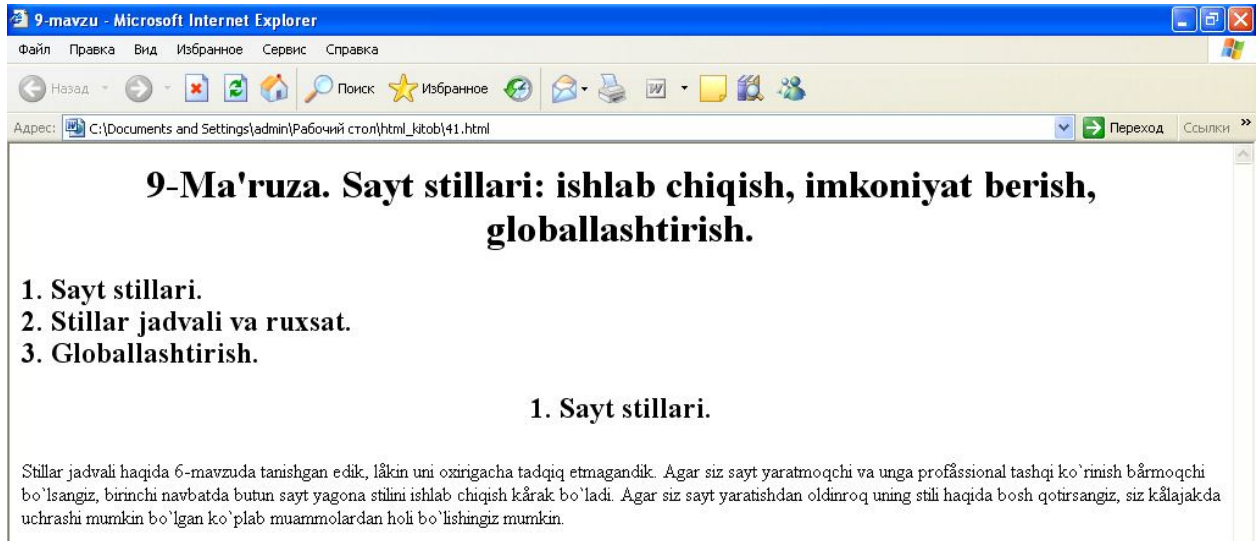
Ishni bazaviy saytni yaratishdan boshlaymiz. Tasavvur qilaylik u yaratilgan. Bizning maqsadimiz uni stillar jadvali yordamida o'zgartirish. Bazaviy saytda biz kelajakda ishlatishimiz mumkin bo'lgan hamma elementlarni ishlatishimiz kerak.

Chunki biz yagona stilni yaratishimiz uchun hamma elementlar stilini o'zimiz xoxlagan ko'rinishga keltirishimiz kerak.

Bizning maqsadimiz kam mehnat sarflab bir ko'rinishli sayt yaratishga erishishdir. Keyin, masalan stillar faylidagi birinchi darajali sarlavhani stilini o'zgartirib, butun saytdagi hamma birinchi darajali sarlavhalar o'zgarishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Hamma o'zgarishlar avtomatik amalga oshiriladi.

Quyidagi kodni qaraylik:

```
<html>
<head>
<title>9-mavzu</title>
</head>
<body>
<h1> <font face="Arial, Helvetica">9-Ma'ruza. Sayt
stillari: ishlab chiqish, imkoniyat berish,
globallashtirish.</font></h1>
<h2> <font face="Courier New">A) Sayt stillari. <br />
B) Stillar jadvali va ruxsat.<br />
C) Globallashtirish. </font></h2>
<h1 align="center">.:A:.</h1>
<p><font face="Times, Timew New Roman" size="3pt">
Stillar jadvali haqida 6-mavzuda tanishgan edik, lekin
uni oxirigacha tadqiq etmagandik. Agar siz sayt
yaratmoqchi va unga professional tashqi ko`rinish
bermoqchi bo`lsangiz, birinchi navbatda butun sayt
yagona stilini ishlab chiqish kerak bo`ladi. Agar siz
sayt yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh
qotirsangiz, siz kelajakda uchrashi mumkin bo`lgan
ko`plab muammolardan holi bo`lishingiz mumkin. </p>
</body>
</html>
```


56 – rasm. 41.html fayli.

Koʻrinib turgandagidek **HTML** kodni namunali deb boʻlmaydi. Albatta, brauzer oynasida bu narsa bilinmaydi. Birinchidan, biz qiladigan vazifa hamma sahifalarda bir xil elementlar uchun takrorlanadigan va uzun kodlarni yozmaslik, ya'ni stillar jadvalidan foydalanish maqsadimiz ham shundan iborat.

Web-sahifalar uchun stillar jadvalini yatarish – elementlarning qaysi koʻrinishi yaxshiroq va ularga qanday koʻrinish chiroyliroq chiqishini tasavvur qilib unga kod yozishdir. Har bir element uchun bir nechtdan stillar yaratish mumkin. Masalan, **<p>** elementining oʻziga 5-6 xil stillar berish va undan web-sahifalarda foydalanish mumkin. Agar biz web-sahifalarning sodda boʻlishini istasak, u holda stillar jadvali oʻz-oʻzidan murakkablashadi.

Endi yuqoridagi misolning stillarini stillar javdali orqali yozamiz:

```
hr {width: 75%}
h1 {font-family: Arial, Helvetica}
h2 {font-family: Courier New}
p {font-family: Times, Times New Roman;
font-size: 12pt;}
```

Ko'rinib turibdiki, stillarni o'qish va tushunish osonroq. Stillar jadvalini saqlab (file_name.css) web sahifa bilan bog'lagandan so'ng web-sahifaning kodi quyidagi ko'rinishga keldi:

```
<html>
<head>
<title>9-mavzu</title>
<link rel="stylesheet" href="d:/1.css" />
</head>
<body>
<hr />
<h1> 9-Ma'ruza. Sayt stillari: ishlab chiqish,
imkoniyat berish, globallashtirish.</h1>
<h2> A) Сайт стиллари.<br />
B) Stillar jadvali va ruxsat.<br />
C) Globallashtirish. </h2>
<hr />
<h1 align="center">.:A:.</h1>
<p> Stillar jadvali haqida 6-mavzuda tanishgan edik,
lekin uni oxirigacha tadqiq etmagandik. Agar siz sayt
yaratmoqchi va unga professional tashqi ko`rinish
bermoqchi bo`lsangiz, birinchi navbatda butun sayt
yagona stilini ishlab chiqish kerak bo`ladi. Agar siz
sayt yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh
qotirsangiz, siz kelajakda uchrashi mumkin bo`lgan
ko`plab muammolardar holi bo`lishingiz mumkin.</p>
</body>
</html>
```


57 – rasm. 42.html fayli.

Natija birinchi variantdagi kabi bo'lib, hech narsa o'zgarmaganligini ko'ramiz. Faqatgina yozgan kod toza bo'ldi xolos. Stillar jadvalining afzalligi shundaki, yuqoridagi stil butun web-sahifaga qo'llanilishi mumkin.

4.2. Stillar jadvali va ruxsat.

CSS2 standatining ba'zi bir elementlari:

Xususiyati	Qiymati	Vazifasi
Azimuth	Left, center-left, center, center-right, right yoki burchak (-360^0 dan to 360^0)	Tinglovchi joylashgan joyga nisbatan burchakni ifodalaydi.
Cue-after	url	Matn o'qilganidan keyin berilgan URL adredagi tovushli faylni ishga tushiradi

Cue before	url	Matn o'qilganiga qadar berilgan URL adresdagi tovushli faylni ishga tushiradi
Elevation	Below, level, above, yoki burchak (-360^0 dan to 360^0)	Tovush chiqaruvchi qurilma joylashgan vertikal burchakni ifodalaydi
Pause-after	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirib» bo'lgandan keyingi pauza
Pause-before	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirguncha» bo'lgan pauza
Pause	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirguncha» va «gapirib» bo'lgandan keyingi pauza
Pitch	Low, medium, high yoki chastota (Γ ц)	Tovush chiqish balandligi
Pitch-range	0, 50 yoki boshqa sonli qiymat	Chastota kattaligi: 0–monoton, 50 – normal
Play-during	Url	Fonda yangrovchi tovush adresi
Speak	None, normal, spell-out	Gapirish turi
Speak-numeral	Digits, continuous	Sonlarni aytish turi: ketma ket sifralar yoki hamma sonlar birdaniga
Speak-punctuation	None, code	“code” shuni bildiradiki, hamma tinish belgilarini aytish kerak (nuqta, vergul, ...)
Speak-rate	Slow, medium, fast, bir minutdagi so'zlar soni	Gapirish tezligi
Voice-family	Male, female, Zervox, Princess, child	«Kimning» ovozi bilan gapirish (bu holatda shriftlar kabi

		tovushlar ham kompyuterga o'rnatilgan bo'lishi kerak.)
Volume	Silent, soft, medium, loud	Tovush balandligi

Bu xususiyatlar boshqalari kabi stillar aniqlanadigan joyda ifodalanishi mumkin. Masalan:

```
h1 {volume: loud; voice-family: Princess; pause: 1;
speak-numerals: digits}
p {volume: loud; voice-family: male; speak-
punctuation: none}
```

Shunisi qiziqki, bularning ko'pchiligi bizga odatdagi elementlar xususiyatlarini eslatadi. Masalan, **voice-family** – **font-family** ning analogidir. Shriflar kabi tovushlar (maxsus formatda) kompyuterda bo'lishi kerak.

4.3. Globalashtirish.

Saytni rejalashtirishdagi yana bir kerakli qadamlardan biri sayt qaysi millat tillarini «podderjka» qilishini aniqlashdir. Buning uchun **lang** atributi va **<q>** elementidan foydalansa bo'ladi.

lang atributi ko'pgina elementlarda qo'llanilishi mumkin. Bu ularning milliy tilini aniqlaydi. Masalan:

```
<p lang="ru"> Этот абзац написан по-русски </p>
```

lang atributi brauzerga elementni qanday ifodalash kerakligi (agar brauzer tovushli bo'lsa) yoki qidiruv tizimlariga saytlarni klassifikatsiyaga ajratishga yordam beradi. **lang** atributining qabul qilishi mumkin bo'lgan ba'zi bir qiymatlari: ar–arab, de–nemis, es–ispan, fr–frantsuz, he–ivrit (), hi–xind, it–italyan, ja–yapon, nl–golland, pt–portugal, ru–rus, sa–sansrit, ch–xitoy tillari.

Yana bir qiziq fakt, boshqa matn muharrirlari kabi bunda ham jadvallar ichida kerakli joyda matn yo'nalishini berish mumkin. Buning uchun **dir** atributi qo'llaniladi.

<p dir="rtl"> Chapdan o`ngga qarab emas, o`ngdan chapga qarab yozish </p>

Bu atribut odatda o`ngdan chap tomonga qarab yoziladigan shriftlar uchun mo`ljallangan.

dir atributi <tr> yoki <td> elementlari ichida qo`llab, matn yo`nalishini tanlash mumkin bo`ladi. Aytish mumkinki, bu atribut qiymatlari har xil brauzerlarda har xil ko`rinishga ega bo`lishi mumkin.

5. HTML FORMALARINI QO`SHISH. CGI VA MA'LUMOTLAR YIG`ISH.

5.1. HTML formalari asoslari.

HTML tili web-sahifalar tarkibiga matnli sohalar, menyular, tugmalar kabi interfeys elementlar qo`yish imkoniyatini beradi. Bu ma'lumotlar juda oddiy (elektron adres) yoki yetarlicha murakkab bo`lishi mumkin. Masalan, foydalanuvchi **onlayn** holatida **Internet** dasturlari bilan ishlashi mumkin (kasalxona sayti orqali vrach chaqirishi yoki ishxonasining sayti yordamida avtomobilni prokatga olishi mumkin).

Elektron formalarni yaratishni maqsadi quyidagicha: u foydalanuvchidan axborot so`rashi va undan axborot olishi mumkin. Bunday holatlarda ma'lumotlarning bir qismini foydalanuvchi o`ziga tegishli bo`lgan ma'lumotni tanlashi mumkin bo`lgan tayyor menyular tashkil etishi mumkin. So`rovlar quyidagi turlarda bo`lishi mumkin:

- Javoblari maxsus matnli sohalarga terilishi kerak bo`lgan savollar (masalan, ismi, familiyasi, elektron adresi, ...).

- Javoblari maxsus menyulardagi yoki ro'yxatdagi javoblardan birini tanlashi kerak bo'lgan savollar (masalan, qaysi davlatga tegishli ekanligi, qaysi mavzular qiziqtirishi, ...).
- Pereklyuchatellar orqali javoblardan yagonasini tanlashga mo'ljallangan savollar (masalan, erkak/ayol, ha/yo'q...).

Formalar HTML tilining kiritish oynasi, tugma, pereklyuchatel kabi elementlar naborlaridan foydalangan holda yaratiladi. Foydalanuvchi tomonidan yaratilayotgan har bir element o'zining nomiga ega bo'lib, keyinchalik oldindan aniqlangan biror o'zgaruvchiga beriladi. Masalan, matn kiritish maydoniga shahar nomni berilsa va foydalanuvchi maydonni Buxoro deb to'ldirsa shuni bildiradiki, shahar o'zgaruvchisiga Buxoro qiymati berildi.

O'zgaruvchilar va ularning qiymatlari serverlarga uzatiladi va o'z navbatida server «skriptlar» deb ataluvchi kichik dasturlarga murojaat qiladi. Skriptlar olingan ma'lumotlarni qabul qilib oladi va ularni qayta ishlaydi. Natijada web-sahifada foydalanuvchining ma'lumoti qabul qilinganligi to'g'risida oddiygina ma'lumot (masalan, rahmat) chiqarib qo'yish mumkin.

HTML formalari bilan ishlash uchun skriptlar bilan ishlay olishi kerak (ular CGI skriptlar deyiladi va ularni turli dasturlashtirish tillarida tuzish mumkin. CGI—Common Gateway Interface).

5.2. Formalar yaratish. Matnli maydonlar va atributlar.

Formalar boshqa elementlar konteynori bo'lgan maxsus **<form>** elementi yordamida hosil qilinadi. Konteynorni ishlatishning umumiy sxemasi quyidagicha:

```
<form method="get_yoki_post" action= "Ma'lumotlar uchun
mo'ljallangan URL">
... forma elementlari...
</form>
```

<form> elementi ikkita, **method** va **action** atributlariga ega. **Method** atributi ma'lumotlarni serverga jo'natish turini aniqlab, **get** yoki **post** qiymatlardan

birini qabul qiladi. Odatda **get** metodida ma'lumotlarning hajmi qat'iy chegaralangan bo'ladi (100 simvoldan ko'p bo'lmagan). Umuman agar formada bir nechta element bo'lib, ularni yuqori tezlikda jo'natish kerak bo'lsa, **get** metodi qo'llanilgani birinchi bo'lib uzatiladi. Masalan:

```
<form method= "get" action= "/cgi-bin/search">
```

Agar formaga ko'plab ma'lumotlarni joylashtirish kerak bo'lsa, **get** metodi qo'llanilmasligi kerak. Bunday holatlar uchun ma'lumotlar uzatishda ularning hajmlariga bogliq bo'lmagan **post** metodi bor:

```
<form method= "get" action= "/cgi-bin/survey.pl">
```

`<form>` elementining ikkinchi atributi **action** dir. U olingan ma'lumotlarni qayta ishlaydigan skriptning **URL** adresini o'zida saqlashi kerak. Odatda skriptlar serverda **bin/** yoki **cgi-bin/** papkalaridan birida saqlanadi.

Formalar qo'llanilishining eng ko'p tarqalgan usuli bu foydalanuvchidan matnli ma'lumotlar olishga mo'ljallangan. Bu masalan, sayt haqida foydalanuvchining fikri yoki foydalanuvchining elektron adresi yozilishiga mo'ljallangan bo'lishi mumkin. Buning uchun matnli maydon hosil qilinishi kerak.

`<textarea>` elementi shu vazifani bajarishga mo'ljallangan. Ma'lumotlar kiritiladigan oynaning qatorlari va ustunlari sonini o'rnatish mumkin:

```
<textarea name="comments" rows="5" cols="100">
```

```
Bu erga elektron pochta adresingizni kiriting
</textarea>
```

Bu yerdagi o'rtadagi matn ekranda hosil bo'ladi. Yuqoridagi atributlardan tashqari yana **readonly** atributi ham qo'llanilishi mumkin (`readonly="readonly"`). Bu atribut qo'llanilganda ekranda hosil bo'luvchi matnni o'zgartirishning iloji yo'q.

5.3. `<input>` elementi.

Ko'p hollarda foydalanuvchilardan chegaralangan javoblardan birini tanlash talab qilinadi. `<input>` elementi yordamida bir nechta boshqaruv elementlarini hosil qilish mumkin:

- Kiritish maydoni (type="text"). Bu bizga yuqorida keltirilgan elementni eslatadi. Farqi bunda faqatgina bir qatorli oyna hosil bo'ladi. Odatda foydalanuvchi ismi, familiyasiga o'xshash ma'lumotlarni kiritishi uchun ishlatiladi. **Size** atributi yordamida uning uzunligini berish mumkin. **value** atributi yordamida biror matnni kiritish mumkin (po umolchaniyu):

```
Фамилия: <input type= "text" name= "last_name"
size= "40" maxlength= "40" value= "Petrov" /> ;
```

- Parol (type="password"). Bu maxsus ma'lumot kiritish maydoni bo'lib, foydalanuvchi tomonidan kiritilgan ma'lumotlar ekranga o'qilmaydigan holatda chiqariladi. Bu text turiga o'xshab ketadi. Uni bo'sh qoldirish mumkin yoki «*» belgisi orqali biror parolni yozish mumkin:

```
Parolni kiriting: <input type= "password" name=
"password1" size= "10" maxlength= "10" />
```

- Flajok (type="checkbox"). Foydalanuvchi tavsiya etilgan variantlardan bir nechtasini o'rnatishi yoki bekor qilishi mumkin. Oldindan birortasini belgilab qo'yish imkoniyati ham bor:

```
Saytni qanday topdingiz: <br />
```

```
<input type="checkbox" name="web" checked="checked" /> Internet qidiruv
tizimlaridan<br />
```

```
<input type="checkbox" name="tele" /> Radio yoki televidenie
reklamalaridan<br />
```

```
<input type="checkbox" name="press" /> Gazeta yoki
jurnallardan<br />
```

- Pereklyuchatel (type="radio"). Foydalanuvchi bir nechta variantlardan faqat bittasini tanlashi mumkin bo'ladi. Bu flajok elementiga o'xshaydi biroq bu erdagi ma'lumotlardan faqat bittasini tanlash mumkin. Har qaysi pereklyuchatel **value** atributiga ega bo'lishi shart. Oldindan biror variantni

belgilab qo'yish ham mumkinki, foydalanuvchi ulardan birortasini belgilashni unutgan holda kelib chiqishi mumkin bo'lgan xatolikning oldini olish mumkin:

Saytni qanday topdingiz: `
`

```
<input type="radio" name="where" value="web"
checked="checked" /> Internet qidiruv
tizimlaridan<br />
```

```
<input type="radio" name="where" value="tele" />
Radio yoki televidenie reklamalaridan<br />
```

```
<input type="radio" name="where" value="press" />
Gazeta yoki jurnallardan<br />
```

- Yopiq maydon (`type="hidden"`). Bu kiritish maydonining ko'rinmas holati bo'lib, undagi ma'lumotni o'zgartirish mumkin emas. Bu elementning ma'lumotlar kiritilishiga umuman aloqasi yo'q. Uning qiladigan vazifasi biror qiymatni serverga jo'natishdir. Masalan, bir nechta formalarni qayta ishlash uchun aynan bitta skript ishlatilsa, qaysi formadaga ma'lumotlar ishlanayotganligini bildirish uchun forma nomini kiritib qo'yish mumkin:

```
<input type="hidden" name="forma_nomi"
value=form2" />
```

- Boshqarish tugmasi (`type="button"`, `type="reset"`, `type="submit"`). O'zgarishlarni tasdiqlash yoki ularni bekor qilish tugmalari. Tugmalardan foydalanishda `type="reset"` qo'llanilsa, formadagi hamma o'zgarishlarni tozalash imkoniyati bo'ladi. Ya'ni tugmani bosish natijasida forma avvalgi holatga qaytadi:

```
<input type="reset" value="Formani tozalash " />
```

Kiritilgan ma'lumotlarni tasdiqlab serverga jo'natish tugmasini yasash ham mumkin: `type="submit"`. Bu yerda faqat **value** atributi qo'llanilishi yetarli:

```
<input type="submit" value="Тасдиқлаш" />
```

Tugmaning ustiga istalgan matnni yozish mumkin. **Ok** har doim ham tushunarli bo'lavermasligi mumkin.

Agar tasdiqlash tugmasida grafikadan foydalanmoqchi bo'lsak, type="image" ni qo'llash mumkin. Bunda grafik faylning **URL** adresini va alternativ matnni kiritish kerak bo'ladi:

```
<input type="image" src="D:\DocNazokat\Web\Gerb.gif"
  alt="Tasdiqlash " />
```

Bundan tashqari <button> elementi ham mavjud bo'lib, uning yordamida ixtiyoriy tugmani formaga qo'yish mumkin. Uning **type** atributi mavjud bo'lib, uchta **reset**, **submit**, **image** qiymatlardan birini qabul qilishi mumkin. U alohida konteynor bo'lganligi sababli ni ham qo'llash mumkin:

```
<button name="submit" type="submit">
<span style="font-family: Courier New; font-size: 14pt;
font-variant: small-caps"> Jo`natish</span>
</button>
```

yoki

```
<button name="reset" type="reset">

</button>
```

5.4. Menyular yaratish.

Boshqarish elementining yana bir ko'rinishi bu – menyulardir. <select> elementi yordamida har xil menyularni hosil qilish mumkin. Bu holatlarda foydalanuvchiga bir nechta variantlar berilib, undan o'zining javobini tanlash imkoniyati beriladi. **Name** atributi zaruriy atribut hisoblanadi. **Size** atributi yordamida esa ekranga bir vaqtda chiqadigan variantlar sonini berish mumkin.

<select> bu konteynordir. Qiymatlar <option> yordamida kiritilib, <select> va </select> lar orasiga joylashtiriladi. Agar foydalanuvchi menyuning biror-bir punktini tanlasa qiymat <select> tegida nomlangan o'zgaruvchiga beriladi.

Selected="selected" atributi biror qiymatni avtomatik tanlash imkoniyatini beradi (znachenie po umolchaniyu):

Siz bu saytga ko'p murojaat qilasizmi?

```
<select name="javob1">
<option value="first">Birinchi matra</option>
<option value="monthly">Har oyda </option>
<option value="weekly">Har haftada </option>
<option selected="selected" value="daily">Har kunda
</option>
```

Yuqorida aytilganidek, **size** atributi yordamida ekranga chiqariladigan javoblar sonini kiritish mumkin:

```
<select name="javob1" size="6">
```

Birinchi misolda javoblar bir qatorda ifodalanadi va sichqon tugmasi bosilganda qolgan javoblar ko'rinadi. Ikkinchi misolda **size** da necha son ko'rsatilgan bo'lsa shuncha javob varianti ko'rsatiladi va qolgan javoblarni prokrutkalarini siljitish yordamida ko'rish mumkin.

Agar javoblardan bir nechtasini bir vaqtda tanlash zarur bo'ladigan bo'lsa **<select>** ning **multiple="multiple"** atributi yordamga keladi. Bu holatda **size** da nechta javoblar ko'rsatilgan bo'lsa shulardan bir nechtasini tanlash imkoniyati bo'ladi. Yuqoridagi misolda `<select name="javob1" multiple="multiple">` deb yozsak, javob variantlardan bir nechtasini tanlash imkoniyati paydo bo'ladi.

<select> va menyular haqida gapirganda **<optgroup>** elementi haqida gapirish kerak bo'ladi. Bu element menyu yaratishda ularni bir nechta guruhlariga ajratish imkoniyatini beradi:

```
<p>O'zingizni qiziqtirgan fanlardan birini tanlash
imkoniyati bor: </p>
<select name="javob" size="15" multiple="multiple">
<optgroup label="Informatika ">
```



```

<option value="Internet"> Internet va elektron pochta
asoslari</option>
<option value="Web"> Web-texnologiyalar </option>
<option value="Infor"> Informatika asoslari </option>
</optgroup>
<optgroup label="Matematika ">
<option value="mattahlil"> Matematik tahlil</option>
<option value="ehtimol"> Ehtimollar nazariyasi
</option>
</optgroup>
<optgroup label="Fizika ">
<option value="elementar"> Elementar zarralar fizikasi
</option>
<option value="kvant"> Kvant fizikasi </option>
</optgroup>

```

Shuni aytish mumkinki, `<optgroup>` elementini hamma brauzerlar ham «tanimaydi». Lekin uni qo'llash xatolikka olib kelmaydi, chunki uni qo'llamaydigan brauzerlar oddiy mavzularni ko'rsatmasdan faqat menyuning o'zini ko'rsatishadi.

Ko'pchilik foydalanuvchilar formada **[Tab]** tugmasi yordamida harakatlanishga odatlanganlar. Agar siz ham biror elementlar orasida harakatni **[Tab]** tugmasi yordamida ta'minlamoqchi bo'lsangiz, **tabindex** atributidan foydalanishingiz mumkin. U 0 dan 32676 gacha bo'lgan qiymatni qabul qiladi. Shuni aytish mumkinki, elementlar orasidagi harakat **tabindex** i eng kichikdan kattasiga tomon bo'ladi.

X U L O S A

Ko'pgina matn muharrirlarida HTML kodlarni hatto dasturlashtirish tillarida kodlarni yozish juda qulay. Ba'zilar avtomatik ravishda operatorlar, funktsiyalarni tanish va ularni har xil ranglarda tasvirlash imkoniyatiga ega. Ba'zi matn muharrirlarida HTML hujjatni web brauzerda sinab ko'rish tugmasi mavjud.

Hujjatlarning asosiy ajralib turadigan qismi, bu hujjatlarga quyiladigan giperizohlardir. Ular "jonli" ravishda namoyon buladi. Ya'ni oddiy matnlarga kuyilgan, masalan, quyidagicha izoh "qo'shimcha ma'lumotni ikkinchi varaqdan olasiz" kabi izohda, siz uni ikkinchi varaqqa o'tsangiz olasiz. Gipermatnlarda esa usha izohning o'zi ham harakatlanadi.

HTML turli buyruqlarni o'z ichiga oladi. Boshqa hujjatlarga yo'l ko'rsatuvchi va olib boruvchi giperizohlar ham gipermatinli aloqalarning asosiy qismi hisoblanadi. Giperaloqalar faqat kalitligina bo'lmay, balki turli ob'ektlar, hatto rasmlarning bo'lakdlari orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

HTML tilida yozilgan fayllar .htm(l) kengaytmasi bilan saqlab qo'yiladi va bu kengaytmali fayllarni brauzerlar tushunib o'qib oladi. Bu kengaytmali fayl ichida yoziladigan informatsiyalar teglar (buyruqlar) orqali eziladi.

Shunday qilib, HTML da sayt stillari va formalar bilan ishlaganda ma'lumotlarni internetda chop etish asoslari, Web sahifa yaratish uchun nimalar kerakligi, birinchi web sahifa yaratish, matnni formatlash, Web-sahifalarda grafika, jadval yaratish asoslari, jadvalning qo'shimcha elementlari kabi tushunchalarni yaxshi bilishimiz muhimligi ma'lum bo'ldi bu esa Web texnologiyada eng kerakli tushunchalar bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. T. Staufer. Sozdanie web-stranits. Samouchitel. – «Piter», Sankt-Peterburg, 2003 g.
2. A. Goncharev. HTML. Samouchitel. – «Piter», Sankt-Peterburg, 2001 g.
3. Allen Vayk. JavaScript. Entsiklopediya polzovatelya: per. s. ang. – «TID» «DS», Kiev, 2001 g.
4. webmastering – elektron o'quv qo'llanma.
5. A.I. Tixonov. «Publikatsiya dannix v Internet» Uchebnoe posobie. Moskva Izdatelstvo «Mир» 2000
6. JavaScript ni urganish buyicha elektron qo'llanmalar.
7. Xaitov F.N., Yusupov R.M., Botirov D.B., Sattarov A.R, Shukurov E.X. Web-texnologiyalar. Metodik qo'llanma. Juzzax, 2005 y.
8. Sayidova N.S. Web-texnologiyalar. Uslubiy ishlanmalar. Buxoro, 2010 y.